Ιερός χώρος και χρόνος (Παύλος Ευδοκίμωφ)

Categories : ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Date : 23 Σεπτεμβρίου, 2019

Ο ιερός χρόνος

Αντίθετα με την κοινή αντίληψη, ο χώρος κι ο χρόνος δεν είναι καθαρές μορφές. Ο χώρος δεν είναι απλά ένα είδος σάκου, όπου είναι ριγμένα τα άτομα. Δεν είναι ούτε και το a priori του υπερβατισμού, ένα υποκειμενικό δίκτυ που θα έριχνε το πνεύμα μας πάνω στα πράγματα για να τα γνωρίσει. Ο χώρος και ο χρόνος υπάρχουν αντικειμενικά, είναι το μέτρο της υπάρξεως, μία απ' τις διαστάσεις της. Ο ρόλος των είναι να κατατάσσουν, αλλά και να χαρακτηρίζουν ποιοτικά τα πράγματα, που δεν υπάρχουν παρά μες στις μορφές αυτές, τις αναπόσπαστες από κάθε δημιούργημα.

Αποκαλύπτουν την κατάσταση της υγείας των πραγμάτων, την οντολογική κράση των. Όταν ο άγγελος της Αποκαλύψεως αγγέλει το τέλος του άρρωστου χρόνου, αγγέλει το τέλος του μαθηματικού χρόνου, που έχει αποσυντεθή σε χωριστές στιγμές, το τέλος της ασυντέλεστης χρονικής διάρκειας και το πέρασμα προς την τελειωμένη διάρκεια, προς το ποιοτικό πλήρωμα του χρόνου, μες στο οποίο ο χρόνος συντελείται. Η βιβλική αντίληψη έχει κατανοηθή θαυμάσια από τον Ιερό Αυγουστίνο, που υποστηρίζει ότι ο κόσμος και ο χρόνος δημιουργήθηκαν μαζί: «ο κόσμος δεν δημιουργήθηκε μέσα στον χρόνο, αλλά μαζί με τον χρόνο». Τούτο θέλει να ειπή ότι η αρχή του χρόνου είναι καλή αυτή καθ' εαυτή, ότι η ζωή στον Παράδεισο και στην Βασιλεία του Θεού υπάρχει μες τον ιδικό της χρόνο, δηλαδή με την ιδική της τάξη διαδοχής των γεγονότων. Η αιωνιότητα των πλασμάτων δεν είναι απουσία του χρόνου και ιδίως δεν είναι ο χρόνος μας, κολοβωμένος από το τέλος του, αλλά η θετική μορφή του χρόνου. Είναι ο χρόνος μες τον οποίο το παρελθόν διατηρείται ακέραιο και το παρόν είναι ανοικτό στο άπειρο των αιώνων. Είναι το «μνημόσυνο της Βασιλείας», το να βρισκόμαστε μνημονευμένοι σ' αυτήν και να είμαστε ολοκληρωτικά παρόντες στο βλέμμα του Αιωνίου. Πρέπει λοιπόν να ξεχωρίζωμε ανάμεσα στον βέβηλο, εφθαρμένο και αρνητικό χρόνο της πτώσεως και στον ιερό, εξαγορασμένο και προσανατολισμένο χρόνο της σωτηρίας.

Ο ιερός χώρος

Ότι είναι ο χρόνος ως προς τη διάρκεια, είναι ο χώρος ως προς την έκταση. Ο βέβηλος χώρος υπόκειται στον νόμο της εξωτερικότητας, της εξωτερικής διατάξεως των όντων, αλλά το συνυποστατικό «Εν» εν Χριστώ καταργεί τη θέση του ενός πλάι

στο άλλο και πραγματώνει κάτι περισσότερο από την ενότητα της απλής συνυπάρξεως.

Ο Χριστός λέγοντας στη Σαμαρείτιδα «*Έρχεται ώρα ότε ούτε εν τω όρει τούτω ούτε εν Ιεροσολύμοις προσκυνήσετε τω Πατρί*» (Ιω. Δ' 21), εκφράζεται για τον εαυτό του, ως ιερό τόπο, που είναι πανταχού παρών και που αναιρεί την αποκλειστικότητα κάθε εμπειρικού τόπου. Έκτοτε, κάθε επίσκεψη σε ένα ναό είναι ήδη μια προσκύνηση στον ιερό τόπο. Τούτο εξηγεί την πολλότητα των τόπων, που καθένας των έχει την έννοια του κέντρου, ακριβώς επειδή δεν είναι κέντρα γεωγραφικά, αλλά κοσμικά, τοποθετημένα όχι στην οριζόντια, αλλά στην κατακόρυφη διάσταση, που ενώνει κάθε σημείο με το επέκεινα. Έτσι, η ευλογία του ελαίου, του άρτου, του οίνου και του σίτου, ξεκινώντας από κάθε ναό, αγιάζει τα στοιχεία αυτά σε όλη την επιφάνεια της γης, όπως κι η ευλογία των τεσσάρων σημείων του κόσμου κατά την εορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού.

Οι τόποι αυτοί είναι τα σημεία στα οποία διασταυρώνονται όλα τα επίπεδα: καταχθόνια, γη και ουρανός. Εικόνα των είναι το όρος το Άγιον, το δένδρο του κόσμου, ο κεντρικός στύλος ή η Κλίμαξ, όπως και το όρος Θαβώρ (που φανερά προέρχεται από το tabbur = ομφαλός) και το όρος Γαριζίμ (που λέγονταν «ομφαλός της γης», tabbur erez, Κρ. Η' 37). Για τούτο και, κατά την ραββινική παράδοση, η γη του Ισραήλ δεν καταποντίστηκε από τον κατακλυσμό. Κατά μία Χριστιανική παράδοση, ο Γολγοθάς είναι το κέντρο του κόσμου. Εδώ πλάσθηκε ο Αδάμ, εδώ υψώθηκε ο Σταυρός και στους πρόποδες του βρίσκονταν ο τάφος του Αδάμ, συνηθισμένο αγιογραφικό θέμα. Επίσης, η ρίζα του δένδρου του κόσμου κατεβαίνει ως την κόλαση, η κορυφή του εγγίζει τον ουρανό και τα κλαδιά του συμβολίζουν τα διάφορα επίπεδα του ουρανού. […]

Όπως ο ιερός χρόνος ανταποκρίνεται στη βαθιά νοσταλγία της αιωνιότητας, έτσι ο ιερός χώρος ανταποκρίνεται στην δίψα του χαμένου Παράδεισου. Σ' αυτές τις υπερβάσεις του εμπειρικού, που ενεργεί το ιερό, ο άνθρωπος ξαναβρίσκει μερικά τον πρώτο του κλήρο και κατευθύνεται προς την πλήρωσή του.

Η δόμηση του ιερού: Ο Ναός

Α'. Ένας θεατής παρατηρώντας ένα ναό, μπορεί να εξετάσει διαδοχικά τα διάφορα μέλη του, να καθορίση την αρχιτεκτονική του, να εκτιμήση την αισθητική έκφρασή του. Ο ναός, ωστόσο, θα παραμένη πάντα ένα κλειστό βιβλίο. Για να αρχίση κάθε πέτρα, κάθε κομμάτι του να λαλή και για να γίνει ολόκληρος ένα άσμα, μία λειτουργία, πρέπει να συλληφθεί το μεγαλειώδες σύνολο της ιδέας του ναού. Εκείνο που τον ξεχωρίζει από το περιβάλλον είναι το ότι πριν απ' όλα είναι χώρος οργανωμένος. Η τελετή των εγκαινίων ομιλεί πολύ εύγλωττα γι' αυτό. Αποτέμνει μια επιφάνεια, τη χωρίζει από το βέβηλο διάστημα, την αγγίζει και ζητεί με την

«επίκληση» την κάθοδο του Αγίου Πνεύματος, που θα μεταμορφώσει τον οποιοδήποτε χώρο σ' έναν εντελώς καθορισμένο χώρο θεοφάνειας, σε όρος άγιον, σε κέντρο του κόσμου, σε κλίμακα του Ιακώβ. […] όλος ο ναός γίνεται η πλαστική εικόνα του θείου ουρανού πάνω στη γη.

Το θυσιαστήριο, altar (από το alta-ara) σημαίνει τόπο υψηλό. Εδώ είναι το άγιον όρος της Σιών με το κοσμικό κέντρο του, την αγία τράπεζα, που με μία μυστική μεταφορά παριστάνει τον Σωτήρα τον ίδιο. Ο άγιος Διονύσιος, μιλώντας για το τελετουργικό των εγκαινίων παρατηρεί: «Πάνω στον ίδιο τον Ιησού, καθώς πάνω σε βωμό… τελειώνεται η καθιέρωση του ναού». Κατά την χειροτονία πρεσβύτερου, την στιγμή της επιθέσεως των χειρών ο χειροτονούμενος έχει το μέτωπο στηριγμένο στην τράπεζα του θυσιαστηρίου που συμβολίζει το Χριστό. Το αρτοφόριο που περιέχει την σάρκα και το αίμα του Χριστού θα τοποθετηθή πάνω στην τράπεζα, μεταμορφώνοντάς την στον τάφο που σύντριψε η δύναμη της Αναστάσεως. Κανείς δεν μπορή να την εγγίση εκτός απ' το ιερατείο και ο ιερεύς, μπαίνοντας στο Άγιο βήμα, προσπίπτει εμπρός σ' αυτήν την ζωντανή παράσταση του Χριστού. Αλλά και η ίδια η ύλη της τράπεζας, όπου στηρίζεται το αρτοφόριο, έχει μεταμορφωθή με την ένθεση αγίων Λειψάνων ή άφθαρτων οστών μαρτύρων. Είναι μία πιστή αναφορά στην Αποκάλυψη (στ' 9): Ο άγγελος βλέπει «*υποκάτω του θυσιαστηρίου τας ψυχάς των εσφαγμένων διά τον λόγον του Θεού, και διά την μαρτυρίαν ην είχον*». Ο Νικόλαος Καβάσιλας προχωρεί περισσότερο, βεβαιώνοντας ότι το πραγματικό θυσιαστήριο είναι τα οστά τα ίδια. Τα λείψανα αυτά και επομένως και η τράπεζα είναι από τώρα το «*σώμα πνευματικόν*» του μέλλοντος Πάσχα. Βλέπομε ότι το λειτουργικό κέντρο οικοδομείται με την ύλη της Βασιλείας του Θεού και ο ιερός χώρος οργανώνεται γύρω από το τμήμα του επέκεινα.

Β. Αρχιτεκτονικά ένα επίμηκες ορθογώνιο λέγεται «νους». Μπορούμε να πούμε και ότι ολόκληρος ένας ναός είναι ακριβώς ένα πλοίο στραμμένο και κατευθυνόμενο προς την Ανατολή. Η Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων, παραθέτοντας χωρία από τον Ψαλμό ξζ' (στ. 34: «*τω Θεώ τω επιβεβηκότι επί τον ουρανόν του ουρανού κατά ανατολάς*») δείχνει ότι σε αυτά έχει την προέλευση της η προσευχή που γίνεται κατά την Ανατολή και με την προσδοκία της επιστροφής του Χριστού. Τούτο εξηγεί γιατί κάθε προσευχή όταν είναι ορθά προσανατολισμένη, είναι αναμονή και στην έσχατη πρόθεσή της πάντοτε εσχατολογική.

Ο Franz von Dölger δείχνει καθαρά στις βασιλικές με τρεις αψίδες την μορφή του Σταυρού, ερμηνεύοντάς την ως σύμβολο του φωτός και της ζωής («ΖΩΗ» και «ΦΩΣ»), που διασταυρώνονται στο κεντρικό γράμμα των δύο τούτων λέξεων, το ωμέγα, εσχατολογικό γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου. Τούτο τονίζει ακόμη περισσότερο την αρχιτεκτονική σημασία του ναού: ένα πλοίο που πλέει μέσα στην εσχατολογική διάσταση, αρμενίζοντας κατά την ανατολή.

Γ. Η υπέρτατη τάξη του τόπου δεν επιτρέπη να μπαίνη κανείς σ' αυτόν αμέσως, εισάγοντας το βέβηλο στοιχείο. Όπως με τόση δύναμη τονίζει το λειτουργικό μέλος που ονομάζεται «*Χερουβικόν*», στο κατώφλι του ναού «*πάσαν την βιωτικήν απωθώμεθα μέριμναν*». Η πρόσβαση στον ναό είναι μια βαθμιαία μύηση με οδηγό την τοπογραφική διάταξη του χώρου. Άλλοτε ο ναός ήταν περιτριγυρισμένος μ' έναν κυκλικό τοίχο, στον οποίο ξαναβρίσκομε το σύμβολο της αιωνιότητας και της προστασίας, σημείο και της οροθεσίας των χώρων. Στα μοναστήρια βλέπομε συχνά πλάι στους ναούς ένα κοιμητήριο κι έναν ξενώνα, που έτσι δείχνουν την ενότητα νεκρών και ζώντων, συγκεντρωμένων στον ίδιο ιερό χώρο. Μπαίνοντας από τον πυλώνα, βρισκόμαστε ήδη και διά μιας στο απόλυτο Άλλο. Διασχίζομε κατόπιν το αίθριον, την αυλή, και ανεβαίνομε τις βαθμίδες του προπύλου, πράγμα που μας παρέχει την ανοδική κίνηση: ανεβαίνομε το όρος το άγιον. Περνούμε ύστερα στον εξωνάρθηκα και κατόπιν στον εσωνάρθηκα – τόπο, όπου άλλοτε έστεκαν οι μετανοούντες. Τόπο των νεκρώσιμων τελετών και ακόμη «τράπεζα» για τους μοναχούς. Μόνον έτσι προετοιμασμένοι, μ' αυτήν την μύηση την μετρημένη και θαυμάσια λεπτή, εισερχόμαστε μέσα στον κυρίως ναό. Εδώ η προοπτική που ανοίγεται από τα συστατικά του μέρη, επαναλαμβάνει και ολοκληρώνει την άνοδο, σαν δρόμος που οδηγεί στην κορυφή του όρους του Αγίου.

Δ'. Ανατολικά βρίσκεται μια υπερυψωμένη εξέδρα, ο σολέας, που το κεντρικό μέρος του λέγεται «άμβων» (από το αναβαίνω). Είναι το βήμα, ο τόπος της κοινωνίας των πιστών. «*Ξενίας δεσποτικής και αθανάτου τραπέζης εν υπερώω τόπω ταις υψηλές φρεσί δεύτε απολαύσωμεν*», ψάλλει η Εκκλησία.

Η βασιλική πύλη οδηγεί κατευθείαν στην αγία τράπεζα. Όλο αυτό το μέρος λέγεται «άγιον βήμα», το Όρος το άγιον στην κυριολεξία. Ο σταυρός πίσω από την τράπεζα του θυσιαστηρίου, σημαίνει την κλίμακα του Ιακώβ που χρησιμοποιεί ο Θεός, για να κατεβαίνη στη γη. Το σταυρικό σχήμα της είναι το σχήμα που εγγράφεται ανάμεσα στην Αγία Τριάδα, το στραμμένο προς τον κόσμο πρόσωπο του Θεού, η έκφραση της άρρητης αγάπης του. Ανάμεσα στον σταυρό τούτο και στην τράπεζα βρίσκεται η επτάφωτος λυχνία, που το φως της συμβολίζει τη δύναμη των δώρων του Αγίου Πνεύματος, που σφραγίζει τον άνθρωπο και τη χάρη της Πεντηκοστής που αγιάζει το σύμπαν.

Ε'. Ο οργανωμένος χώρος του ναού περιβάλλεται από τον βέβηλο χώρο. Για τούτο ο ναός στην ολότητά του ορθώνεται ως η σθεναρότερη άρνηση προς το θηρίο της Αποκαλύψεως και ως το ισχυρότερο κάλεσμα προς τον κόσμο που μέλλη να γίνει ναός, όπου «*πάσα πνοή*» μπαίνει και σχηματίζει το «*σαμπόρ*», το Σώμα Χριστού. Ο Σταυρός που στεφανώνει τον τρούλλο και ο τρούλλος ο ίδιος κυριαρχούν στο χώρο.

Ο τρούλλος με τις γραμμές του αποδίδει την κατιούσα κίνηση της θείας αγάπης, ενώ η σφαιρικότητα του σμίγει όλους τους ανθρώπους σε 'ένωση, σε σύναξη

ευχαριστιακή. Κάτω από τον τρούλλο αισθανόμαστε προστατευμένοι, σωσμένοι από την αγωνία του διεστραμμένου απείρου. Όμοια ο σταυρός, αν εκταθούν στο άπειρο οι βραχίονες της γεωμετρικής μορφής του, αγκαλιάζει το σύνολο του οργανωμένου χώρου, του ενεργού απείρου. Οι τρούλλοι των ορθόδοξων εκκλησιών υποβάλλουν την εικόνα της φλογερής προσευχής, με την οποία ο παρών κόσμος μετέχει στο επέκεινα. Είναι γλώσσες πυρός κι ένας ναός με πολλούς τρούλλους μοιάζει σαν κηροστάτης πυρπολημένος από φλόγες. Η λάμψη αυτής της φλόγας περνά μέσα στον τρούλλο, φωτίζοντας τους όλους σαν ουρανός που κατέβηκε στην γη με κεντρική εικόνα τον Παντοκράτορα, που το χέρι του κρατά την μοίρα όλων και καθενός.

Οι επιμήκεις και λυγερές μορφές των εικόνων και των τοιχογραφιών δείχνουν την προς τα επάνω ορμή. Ό,τι είναι ατομικό βρίσκει την ανάπτυξή του, ενώ ταυτόχρονα, δέχεται την διάταξή του από την κοινωνία και την καθολικότητα. Τα πάντα είναι ενωμένα σε έναν «κόσμο» λειτουργικό, μες στον οποίο «πάσα πνοή» αινεί τον Κύριο. Αυτή η «υπερβιολογική» χαρά και η ειρήνη κηρύσσει και λαλεί πολυδύναμα για την αιώνια ζωή, που αρχίζει από εδώ κάτω.

Η ιερή τέχνη των ορθοδόξων ναών συμβάλλει στην ολοκλήρωση του παντός μες στο λειτουργικό μυστήριο, έτσι που, όταν δεν τελείται λειτουργία, τα πάντα μέσα στον ναό είναι προσμονή των αγίων μυστηρίων. Αλλά και η προσμονή αυτή είναι ήδη ιερή, αφού είναι ολάκερη γεμάτη Παρουσία. Αυτού έγκειται η διακονία της εικόνας.

Ο λειτουργικός χρόνος και ο ιερός χώρος ενωμένοι ρυθμίζουν την δράση, την λειτουργική λατρεία, κατά την οποία η Βασιλεία του Θεού έρχεται να εγκαθιδρυθεί ως εγκαινιασμένη Παρουσία.

(Από το βιβλίο «Η Ορθοδοξία», εκδ. Βασ, Ρηγόπουλου, Μετάφραση Αγαμέμνων Μουρτζόπουλος. Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Πειραϊκή Εκκλησία», Τεύχος 278, Φεβρουάριος 2016, σελ. 20-22)